

XVIII a. MONETŲ APYVARTA DABARTINĖS LIETUVOS TERITORIJOJE

Eduardas Remecas

Lietuvos nacionalinis muziejus
Arsenalų g. 1, LT-2001 Vilnius
El. paštas: muziejus@lnm.lt

Straipsnyje aptariama XVIII a. monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje, remiantis pavieniais monetų radiniais ir monetų lobiais. Analizuojama monetų cirkuliacijos trukmė, monetų kiekis, regiono specifika, atsiradimo priežastys ir vaidmuo įvairiais laikotarpiais. Pateikiama palyginamoji informacija iš kitų Lenkijos ir Lietuvos valstybės regionų – dabartinių Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos valstybių.

Pagrindiniai žodžiai: moneta; monetų apyvarta; lobis.

Iki šiol atskirų laikotarpių monetų apyvarta Lietuvoje beveik nenagrinėta. Kiek plačiau buvo tyrinėta romėniškų, arabiškų ir XIV–XV a. monetų apyvarta [18; 6; 24]. Apie vėlesnių monetų apyvartą Lietuvoje mes daugiausia žinome iš lobių. Remdamiesi lobių sudėtimi, numizmatikos tyrinėtojai dažniausiai tik akcentuodavo, kokios monetos buvo Lietuvos apyvarčioje, išsamiau neanalizavo jų cirkuliacijos trukmės, kiekio, regiono specifikos, atsiradimo priežasčių ir vaidmens įvairiais laikotarpiais [7; 19]. Šiek tiek daugiau kaip prieš dešimt metų Lietuvos numizmatai ir archeologai M. Balčius ir E. Ivanauskas, o vėliau ir kiti, pradėjo vis plačiau tyrinėti ir skelbti pavienius monetų radinius [1–4; 8–12; 15; 16; 23; 26; 27]. Jų straipsniai labai padeda praplėsti mūsų turimas žinias ir daug išsamiau leidžia nagrinėti smulkesnių monetų apyvartą, nes dažniausiai būtent tokios monetos (mažiausios vertės) buvo pametamos. Priešingai pavieniams monetų radiniams, lobiuose dažniausiai buvo kaupiamos didesnio nominalo monetos. Susieję lobiuose rastas monetas su pavieniais radiniais, galime išsamiau analizuoti monetų apyvartą Lietuvoje.

Šiame straipsnyje apsiribosime tik XVIII a. monetų apyvarta. Su ankstesnių amžių monetų apyvarta galima susipažinti tiek iš lobių, tiek ir iš monetų, rastų kapuose. XVIII a. monetų lobių skaičius labai sumažėjo, o kapuose šio laikotarpio monetų beveik neaptinkama. Be to, XVIII a. monetų lobiai, rasti Lietuvoje, nevisiškai atspindi buvusią monetų cirkuliaciją. Straipsnyje apžvelgiamos visos Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomos XVIII a. monetos, rastos archeologinių tyrimų ar kitokių žemės darbų metu ir monetų radiniai, skelbti spaudoje, – iš viso 858 vnt., aptikti 80-yje vietų. Taip pat minimi Lietuvoje rasti XVIII a. monetų lobiai [13]. Jų surasta 81. Straipsnyje pateikiama palyginamoji informacija ir iš kitų Lenkijos ir Lietuvos valstybės regionų – dabartinių Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos valstybių. Lenkijoje aptikti 332, o Ukrainoje – net 437 XVIII a. monetų lobiai.

XVIII a. monetų apyvartą galima būtų suskirstyti į tris etapus:

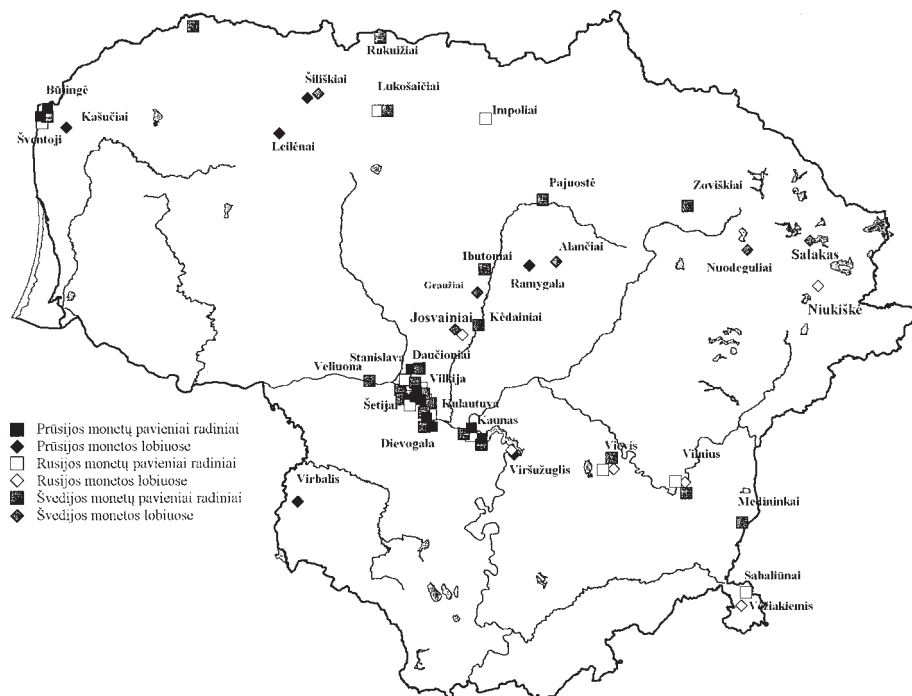
- 1) XVIII a. pirmoji pusė (iki 1748 m.), kai šalyje cirkuliavo senos XVII a. antrojoje pusėje nukaldintos monetos;
- 2) XVIII a. vidurys (nuo 1749 m. iki 1763 m.), kai Lenkijos ir Lietuvos valstybėje įvykdyta savų pinigų emisija;
- 3) XVIII a. antroji pusė (nuo 1764 m.), kai Lenkijos ir Lietuvos valstybėje vykdyta nauja savų pinigų emisija.

XVIII a. pirmosios pusės monetų apyvarta Lietuvoje

XVIII a. pirmojoje pusėje Lenkijos ir Lietuvos valstybė beveik nekaldino savų monetų. Valdant Augustui II (1697–1733), buvo nukaldintas labai nedidelis monetų tiražas, tad šalyje cirkuliavo ankstesnių valdovų ir užsienio valstybių monetos. Lietuvos teritorijoje rasti XVIII a. pirmąja puse datuojami monetų lobiai rodo, kad tarp smulkiausio nominalo monetų dominavo variniai 1659–1666 m. Jono Kazimiero (1648–1668) lietuviški ir lenkiški šilingai, kurių buvo nukaldinta daugiau negu milijardas, bei gausūs šių monetų falsifikatai. Tarp vidutinės vertės monetų dominavo Lenkijos Jono Kazimiero ir Jono III Sobeskio (1674–1696) bei Prūsijos Frydricho Vilhelmo (1640–1688) šeštakai. Iš stambesnių nominalų monetų išsiskiria tų pačių valstybių ir valdovų ortai bei lenkiški auksiniai, tačiau jų lobiuose aptikta mažiau. XVIII a. pirmosios pusės lobiuose dažnai, bet ne po daug, rasta įvairių kitų valstybių vidutinės vertės ir stambių nominalų monetų: Ispanijos Nyderlandų – Brabanto, Burgundijos, Flandrijos patagonų bei pusės ir ketvirčio patagono. Taip pat Torūnės, Jungtinių Nyderlandų provincijų – Gelderno, Olandijos, Vakarų Fryzijos, Zelandijos sidabrinė dukatų, Prancūzijos ekiu, Švedijos 4 ir 5 erių bei markių [13, Nr. 294–333, p. 235–282]. Didžioji dauguma užsienio valstybių monetų yra nukaldintos XVII a. antrojoje pusėje, tačiau Lietuvos monetų apyvartoje buvo ir XVIII a. monetų.

Savo gausa iš jų pirmiausia išsiskiria Švedijos monetos – erės. Šios monetos pagal savo dydį, masę ir sidabro prabą Lietuvos monetų apyvartoje atitiko XVII a. pradžios pusantrą [3, p. 3]. Kaip rodo Lietuvos lobių medžiaga, vietinėje apyvartoje erės žinomos nuo 1635 m., bet lobiuose jos buvo randamos vos po vieną ar dvi monetas [13, Nr. 104, p. 104; Nr. 109, p. 110; Nr. 121, p. 117; Nr. 124, p. 121; Nr. 128, p. 127; Nr. 175, p. 169; Nr. 260, p. 217; Nr. 295, p. 238]. Tik 1699 m. datuojamame lobyje buvo rastos 7 Kristinos (1632–1654) erės [13, Nr. 272, p. 227]. 1716 m. datuojamame Šiliškių (Akmenės r.) lobyje rastos 22 1634–1705 m. erės. Didžioji jų dalis (14 vnt.) yra Karolio XI (1660–1697) [13, Nr. 309, p. 256–257]. 1723 m. datuojamame Alantės (Panevėžio r.) lobyje buvo 9 erės, Grauzių (Kėdainių r.) lobyje rasta vos viena 1723 m. erė [13, Nr. 317, p. 269; Nr. 320, p. 273]. 1747 m. datuojamame Salako (Zarasų r.) lobyje buvo 46 erės, Nuodėgulių (Utenos r.) apie 1766 m. datuojamame lobyje – 4 erės [13, Nr. 333, p. 282; Nr. 370, p. 312]. Lobių medžiaga leistų daryti prielaidą, kad Švedijos erių apyvarta Lietuvoje nebuvo nei gausi, nei ilga, nes XVIII a. rastos tik penkiuose lobiuose, datuojamuose 1716–1766 m., 49 erės. Daugiau (34 vnt.) rasta XVIII a. pirmuoju ketvirčiu datuojamų monetų. Vėlyviausioji moneta yra su 1747 m. data. Dar 61 erė buvo rasta pavienė. Jos datuojamos nuo 1700 m. iki 1757 m. ir rastos 22-iejose vietovėse. Daugiausia rasta erių, datuojamų pirmojo ketvirčio pabaiga–antrojo ketvirčio pradžia. Tai rodytų, kad tik nedidelė dalis švediškų monetų į Lietuvą galėjo patekti 1700–1709 m. karo metu, kai čia buvo Švedijos kariuomenė. Didžioji monetų dalis Lietuvą pasiekė prekybos keliais iš Livonijos (dabartinės Latvijos), kai karo veiksmai jau buvo nurimę ir vietos rinka jautė smulkių monetų stygių (žr. 1 žemėlapi). Erės, atitikusios pusantrą dydį ir masę, Švedijoje nustotos kaldinti 1761 m. Kaip rodo lobių ir pavienių monetų radiniai, iki XVIII a. septintojo dešimtmečio Švedijos monetos patekdavo ir į Lietuvą. Daugiausia jų buvo įvežta XVIII a. antrąjį ketvirtį, kai stabilizavosi nuo karo ir maro nuniokotas šalies ūkis. Lietuvos teritorijoje cirkuliuojusioms Švedijos erėms tenka ypatinga vieta Lenkijos ir Lietuvos valstybės XVIII a. pirmosios pusės monetų apyvartoje, nes erių nerasta nei Lenkijos teritorijoje aptiktuose monetų lobiuose, nei Ukrainoje [17, Nr. 1384–1715; 14, p. 193–256]. Tik vienas toks radinys kol kas žinomas ir Baltarusijoje [31, p. 185]. Bet tikėtina, kad čia jų bus aptikta daugiau, ypač vakarinėje jos dalyje. Lietuvoje lobiuose randamos ir pavienės švediškų monetos paneigia lenkų numizmatų padarytą išvadą, kad į Lenkijos ir Lietuvos valstybės teritoriją nepatekdavo Švedijoje kaldintos monetos [21, p. 161].

1 žemėlapis. XVIII a. pirmojoje pusėje cirkuliavusių monetų radimvietės

Be Švedijos erių, smulkių monetų stygių kompensavo ir kitų kaimyninių kraštų pinigai. Taip XVIII a. pirmojoje pusėje Lietuvoje kartu su variniais Jono Kazimiero ir negausiai cirkuliuavusiais biloniniais XVII a. Rygos ir Livonijos šilingais apyvartoje pasirodo ir XVIII a. Prūsijos biloniniai šilingai. Šių monetų rasta tik viename Virbalio (Vilkaviškio r.) 1702 m. datuojamame lobyje. Čia buvo trys XVIII a. šilingai [13, Nr. 297, p. 240]. Daug daugiau šių smulkių monetų rasta pavienių. Vienuolikoje vietų jų rasta 36 vnt. Šių Prūsijos šilingų, kaip ir švediškų monetų, plitimo laikas, matyt, yra XVIII a. antrasis ketvirtis, nes didesnioji jų dalis (21 vnt.) yra datuojama būtent šiuo laikotarpiu. Be šilingų, XVIII a. pirmojoje pusėje Lietuvos smulkių monetų apyvartoje buvo ir prūsiškų grašių, antrokių ir trečiokių. Iš jų didesnę vaidmenį atliko tik trečiokai, aptikti penkiuose lobiuose [13, Nr. 302, p. 246; Nr. 305, p. 250; Nr. 308, p. 254; Nr. 309, p. 256; Nr. 334, p. 283], ir du pavieniai radiniai Būtingėje ir Kaune. Grašis rastas tik Kašučių (Kretingos r.) 1709 m. datuojamame lobyje, o antrokas – Šiliskių (Akmenės r.) 1716 m. datuojamame lobyje [13, Nr. 305, p. 250; Nr. 309, p. 256]. Visi šie smulkiausių nominalų Prūsijos monetų radiniai savo kiekiu gerokai nusileidžia Lietuvoje rastiems tos pačios valstybės šeštokams. Tai galima būtų paaiškinti gana nedideliu šių monetų tiražu, ypač grašių ir antrokių. XVIII a. pirmojoje pusėje grašiai buvo kaldinami tik 1700 m. Antroakai kaldinti dvejus metus – 1700 m. ir 1703 m. Tuo tarpu trečiokai kaldinti penkiolika metų (su pertraukomis nuo 1700 m. iki 1723 m.). Šeštokai kaldinti vienerius metus trumpiau (su pertraukomis nuo 1700 m. iki 1723 m.) [5, p. 212–248].

Pažymėtina, kad visi smulkiųjų XVIII a. pirmosios pusės Prūsijos monetų radiniai yra iš vakarinės ar Vidurio Lietuvos (žr. 1 žemėlapi). Tai rodo, kad pasienio gyventojai, prekyvę su kaimynine valstybe, naudojo Prūsijos monetas, kurios vėliau patekdavo ir į atokesnes Lietuvos vietas, taip užpildydamos Lietuvos pinigų rinką trūkstančių nominalų monetomis.

Kartu su Švedijos ir Prūsijos monetomis Lietuvoje cirkuliuojo ir XVIII a. Rusijos monetos. Rusijos monetos – žvynelio formos iš sidabro vielos kaldintos dengos ir kapeikos, Lietuvoje žinomos jau nuo XVII a. Dėl savo netaisyklingos formos ir mažo dydžio jos nebuvo labai populiaros Lietuvoje, bet dėl labai aukštos sidabro prabos

(apie 850) jų vertė Lietuvoje XVII a. pirmojoje pusėje prilygo lenkiškam pusantrakai, o XVIII a. pradžioje – antrokui ir trečiokui [29, p. 200, 254]. Žvynelio formos monetos buvo kaldintos iki 1718 m. XVII a. pab.–XVIII a. pr. sidabrinių Petro I (1682–1725) kapeikų rasta 1703 m. datuojamame Vilniaus lobyje [13, Nr. 298, p. 240]. Taip pat jų buvo Vievio (Trakų r.), Viršužiglio (Kauno r.), Niukiškės (Ignalinos r.), Vėžiakiemio (Šalčininkų r.) ir Josvainių (Kėdainių r.) monetų lobiuose [13, Nr. 300, p. 242; Nr. 302, p. 246; Nr. 306, p. 251; Nr. 307, p. 252; Nr. 331, p. 280]. Remiantis lobių medžiaga, sidabrinės Petro I kapeikos Lietuvos monetų apyvartoje cirkuliavo iki XVIII a. vidurio. Vėlyviausias Josvainių monetų lobis datuojamas 1742 m.

1 lentelė

XVIII a. pirmojoje pusėje cirkulavusios monetos, aptiktos Lietuvoje

Valstybė	Nominalas	Kaldinimo metai	Vienetai
Prūsija	šilingas	1701–1710	11
	šilingas	1714–1726	5
	šilingas	1733–1740	14
	šilingas	1741–1743	5
	trečiokas	1703–1713	2
Rusija	poluška	1718–1722	23
	kapeika	1696–1718	7
Švedija	erė	1700–1717	22
	erė	1720–1749	37
	erė	1753–1761	2

Pavienių sidabrinių Petro I kapeikų (iš viso 7 vnt.) buvo rasta Impolėje (Pakruojo r.), Vilkijoje (Kauno r.) ir Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje. Jose datų nėra arba jos nudilusios. Nustatyta tik, kad viena Vilniuje rasta kapeika buvo kaldinta XVIII a. pradžioje.

XVIII a. pirmojo ketvirčio pabaigoje Lietuvos monetų apyvartoje pasirodo ir varinės Rusijos monetos – poluškos, kaldintos 1718–1722 m. Pagal savo dydį ir masę jos atstojo ganėtinai nudilusius varinius Jono Kazimiero šilingus. Poluškų aptikta tik viename Alantės (Panevėžio r.) lobyje, datuojamame 1723 m. Čia kartu su gausiausiai lobyje buvusiais Jono Kazimiero variniais šilingais buvo rastos 7 poluškos [13, Nr. 317, p. 269]. Tačiau daug daugiau šių monetų rasta pavienių. Vienuolikoje Lietuvos vietų buvo rastos 23 poluškos. Jų radimvietės išsimečiusios po visą Lietuvą (žr. 1 žemėlapi). Poluškų per trumpą penkerių metų laikotarpį buvo nukaldinta daugiau kaip 209 mln. vnt. [33, p. 158]. Rusijoje jos cirkuliavo iki 1730 m. pinigų reformos. 1730 m. gruodžio 22 d. įsaku patvirtinta nauja 10 rublių varinių monetų pėda, panaikinusi iki tol buvusią 40 rublių pėdą. Šia reforma buvo siekiama, kad vario kiekis monetose prilygtų jų vertei sidabrinėmis monetomis. Visos iki tol nukaldintos varinės kapeikos buvo perkaltos į dengas arba poluškas. O visos 1718–1722 m. poluškos iš apyvartos buvo išimtos, kadangi buvo per lengvos (1,02 g), nes nuo 1730 m. lengviausia varinė Rusijos moneta poluška svėrė 4,1 g.

Rusijos varinės monetos pateko į Lietuvą dvejopai. Pirmiausia, jos, kaip ir kitos užsienio valstybių monetos, patekdavo prekybinių santykių metu, o kitos monetos į Lenkijos ir Lietuvos valstybę buvo įvežtos siekiant pasipelnėti. Tai liudija kai kurie šaltiniai. Viename iš jų išsakyta nuomonė apie varines monetas – poluškas. Dokumente, datuotame 1740 m. rugsėjo 4 d. ir skirtame Vyriausybės Senatui nuo Komisijos, rašoma, kad „<...> nauda bus ta, kad didelę jų dalį išveš į Lenkiją, kur jas vietoj šilingų po 9 už kapeiką ir mažiau su noru paims, dėl to tiek išdas, tiek ir tauta daug sunkumų atsikratys <...>“ [30, p. 66]. Po 1730 m. reformos varinė kapeika Rusijoje svėrė 20,48 g, o tai sudarytų dvidešimt 1718–1722 m. poluškų. Todėl, parduodant Lenkijos ir Lietuvos

valstybei iš apyvartos išimtas poluškas pagal dokumente minimą kainą, Rusija galėjo uždirbti daugiau kaip 50 procentų, o kartu nereikėtų jų sulydyti ir taip prarasti dalį metalo. Ar tokia valstybės politika buvo tikrai vykdoma, nėra aišku. Aišku tik, kad asmenys, kurie gabeną šias monetas į Lenkijos ir Lietuvos valstybę, turėjo nemažą pelną. Į klausimą, kada galėjo būti šių Rusijos monetų plitimo apogėjus, atsakyti nėra lengva. Lenkijoje, kaip ir Lietuvoje, rastuose monetų lobiuose poluškų yra vos viename lobyje. Palenkės Bialos vaivadijoje, netoli dabartinės Baltarusijos sienos, 1720 m. datuojamame lobyje, kurį sudarė daugiau kaip 9 500 monetų, o pagrindinė dalis buvo Lenkijos ir Lietuvos valstybės Jono Kazimiero variniai šilingai, rastos trys Petro I 1718–1720 m. poluškos [17, Nr. 1456, p. 184–185]. Tai, kad šios monetos Lietuvą pasiekė jau XVIII a. pirmojo ketvirčio pabaigoje, yra aišku, o jų gausėnis plitimas, matyt, bus iki penktojo dešimtmečio, kai nespėtas Rusijoje pakeisti monetas mėginta realizuoti Lenkijos ir Lietuvos valstybėje. Gausėnis Rusijos monetų plitimas yra susijęs jau su XVIII a. antrąja puse. Visi XVII a. pirmojoje pusėje cirkulavusių monetų radiniai yra pateikiami 1 lentelėje.

XVIII a. vidurio monetų apyvarta Lietuvoje

Lenkijos ir Lietuvos valstybę valdant Augustui III (1733–1763), 1752 m. įvykdyta pinigų reforma ir beveik po šimto metų vėl gausiau išleistos įvairių nominalų monetos: variniai šilingai ir grašiai, sidabriniai pusantrokai, trečiokai, šeštokai, ortai, dvigubi auksiniai (8 grašiai), pustaleriai, taleriai (32 grašiai), auksiniai pusdukačiai, dukatai, dvidukačiai, 1/2 augustodoro, augustodorai (5 taleriai) ir dvigubi augustodorai. Tad Augustas III iš dalies normalizavo Lenkijos ir Lietuvos valstybės pinigų ūkį. Tačiau, kaip rodo Lietuvos lobių medžiaga, Augusto III monetos neatliko didesnio vaidmens Lenkijos ir Lietuvos valstybės monetų apyvartoje. Tik nedidelė dalis šių monetų – šeštokų (18 vnt.) ir ortų (3 vnt.) – rasta Lietuvos lobiuose (žr. 2 žemėlapi) [13, Nr. 339, p. 289; Nr. 346, p. 292; Nr. 351, p. 296; Nr. 352, p. 297; Nr. 356, p. 301].

Pagal Lietuvoje rastų XVIII a. viduriu datuojamų monetų lobių medžiagą, juose ir toliau dominuoja vidutinės vertės monetos. Čia vis dar galime išvysti lenkiškų Jono Kazimiero ir Jono III Sobeskio valdymo laikais nukaltų šeštokų ir ortų bei pirmojo valdovo ortų. Gausiausiai visgi lobiuose randama prūsiškų Frydricho II (1740–1786) laikais Karaliaučiaus ir Klėvės kalyklose nukaldintų šeštokų. Gausiai XVIII a. vidurio lobiuose rasta ir Brandenburgo, Magdeburgo, Saksonijos XVII a. antrosios pusės–XVIII a. pirmosios pusės 1/12 talerio monetų. Nedaug aptikta švedišku 4 ir 5 erių monetų. Visos šios monetos pagal savo dydį ir masę atitiko lenkišką šeštoką. Iš stambesnių nominalų monetų Lietuvoje šiuo laikotarpiu, kaip ir XVIII a. pirmojoje pusėje, daugiausia cirkuliavo užsienio valstybių XVII–XVIII a. monetos: Ispanijos Nyderlandų – Brabanto, Flandrijos patagonai, Jungtinių Nyderlandų provincijų – Olandijos, Utrechto, Vakarų Fryzijos, Zelandijos sidabriniai dukatai, Prancūzijos ekiu ir kitos.

Rasti lobiai neparodo smulkiųjų nominalų monetų apyvartos Lietuvoje. Juose beveik neaptinkama smulkesnių kaip šeši grašiai monetų. Tad šią spragą gali užpildyti tik pavieniai ir kaimyninių valstybių monetų radiniai.

Sprendžiant iš pavienių monetų radinių, XVIII a. viduryje Lietuvoje buvo visiškai kitokia situacija, negu rodo lobiai. Gausiausiai nukaldintų smulkausių monetų – varinių šilingų ir grašių – rasta ypač daug. 1749–1755 m. Saksonijos miestuose Drezdene, Griuntalyje ir Gubine nukaldintų šilingų rasta 55 vnt., o 1752–1755 m. Gubino kalykloje nukaldintų grašių aptikta net 101 vnt. Prie šių Augusto III monetų reikėtų dar pridėti ir laisvųjų miestų kaldintas monetas. Elbinge kaldintų šilingų buvo rasta 15 vnt., Gdansko monetų – 4 vnt.: 3 šilingai ir 1 trečiokas, o Torūnės – 5 šilingai (žr. 2 žemėlapi). Toks nedidelis laisvųjų miestų monetų kiekis yra todėl, kad jų buvo nukaldinta daug mažiau negu Saksonijos miestuose. Šių monetų retumą rodo ir vienas Lenkijoje, Bidgoščio vaivadijoje, rastas lobs, kuriame, be kitų monetų, buvo Augusto III 530 vnt. grašių ir

280 vnt. šilingų, Torūnės šilingų – 15, Gdansko – 4 ir Elbingo – tik 1 [17, Nr. 1585, p. 218].

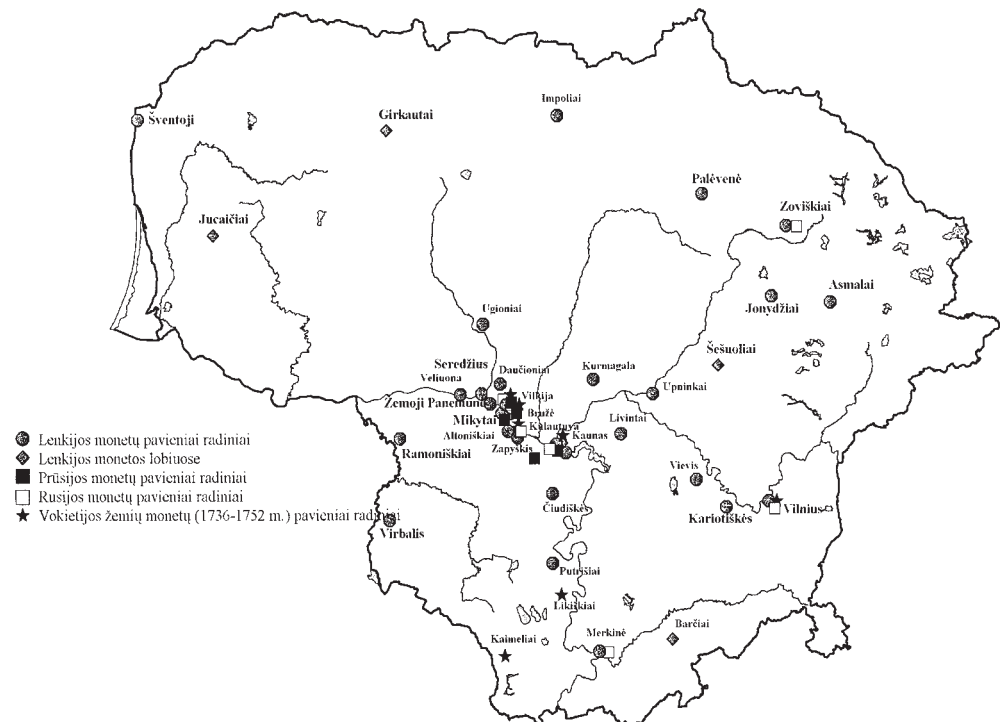
Kaip rodo Lenkijos teritorijoje aptikti monetų lobiai ir pavieniai radiniai, daugiausia juose yra ortų, šilingų, šeštokų ir grašių [20, p. 160]. Ortai ir šeštokai, kaip ir Lietuvoje, dažniausiai yra randami lobiuose, o šilingai, grašiai – pavieniai. Pažymėtina, kad Lenkijos lobiuose, kuriuose aptikta Augusto III varinių šilingų ir grašių, vis dar gausu ir varinių Jono Kazimiero šilingų [17, Nr. 1522, 1523, 1537, 1559, 1566, 1585; p. 201, 204, 210, 212, 218].

Nors, kaip matome, XVIII a. viduryje valdant Augustui III, Lenkijos ir Lietuvos valstybės monetų apyvartoje ir pagausėjo smulkių vietinių monetų, visgi rinka jautė jų stygių, todėl į šalį ir toliau buvo įvežamos svetimų kraštų monetos.

Iš vakarų Lenkijos ir Lietuvos valstybę pasiekė Vokietijos žemėse kaldintos smulkios varinės monetos – heleriai. Šios monetos pagal savo masę ir dydį beveik prilygo laisvuosiuose miestuose kaldintiems šilingams. Lietuvoje buvo rasta 12 helerių: Brandenburgo–Bairoito kunigaikštystės (2 vnt.), Saksonijos–Koburgo–Zalfeldo hercogystės (9 vnt.) ir Saksonijos–Veimaro–Eizenacho hercogystės (1 vnt.). Monetos datuojamos nuo 1736 m. iki 1752 m. Šių radinių geografija kol kas nėra labai plati. Daugiausia helerių rasta Kaune ir jo rajone (8 vnt.), du – Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje ir po vieną helerį – Kaimeliuose (Lazdijų r.), kape Nr. 4 (kartu su 1665 m. lietuvišku Jono Kazimiero šilingu) bei Likiškiuose (Alytaus r.) – ankstyviausiųjų metų (žr. 2 žemėlapi).

Helerių aptikta ir Lenkijoje bei Ukrainoje. Tribunolo Piotrkuvo vaivadijoje 1758 m. datuojamame lobyje kartu su variniais Jono Kazimiero šilingais, Augusto III šilingais ir grašiais, Prūsijos šilingais buvo ir Heseno–Kaselio hercogystės 1743 m. heleris, o 1767 m. datuojamame Kališo vaivadijoje rastame lobyje, be Jono Kazimiero varinių šilingų ir Augusto III šilingų bei grašių, buvo ir Heseno–Kaselio hercogystės Vilhelmo VIII (1751–1760) bei Saksonijos–Koburgo–Zalfeldo hercogystės Franco Josijo (1729–1764) helerių (2 vnt.). [17, Nr. 1566, p. 212; Nr. 1604, p. 221]. Ukrainoje, Žitomiro srityje, 1755 m. datuojamame lobyje vėlgi kartu su Jono Kazimiero šilingais ir Augusto III

2 žemėlapis. XVIII a. viduryje cirkuliavusių monetų radimvietės

šilingais bei grašiais buvo rasti Bavarijos hercogystės 1752 m. bei Heseno–Kaselio hercogystės 1743 m. heleriai [14, Nr. 1699, p. 251].

Visi šie helerių radiniai (kol kas nelabai gausūs) rodo, kad į Lenkijos ir Lietuvos valstybės teritoriją jie pateko per labai trumpą laikotarpį. Greičiausiai šios monetos buvo atvežtos apie 1750–1755 m. kartu su varinėmis Lenkijos monetomis, nukaltomis Saksonijoje, nes beveik visi heleriai yra iš Saksonijos kunigaikštysčių arba iš kaimynystėje esančių žemių. Nežinia, ar tai buvo valstybės, ar atskirų asmenų politika, bet platinant helerius buvo gaunamas nemažas pelnas, nes Augusto III išleisti šilingai svėrė daugiau kaip vieną gramą, o heleriai – tik iki pusės gramo. Tad galimas pelnas buvo 50 procentų. Tačiau tokios apgavystės truko neilgai. Laisvuosiuose Lenkijos miestuose panašios masės monetos gausiau pradėtos kaldinti tik nuo 1760 m. Iki tol tik Gdanskio miestas 1753–1754 m. nukaldino nedidelį kiekį „lengvų“ šilingų. Tad gyventojams nebuvo labai priimtinos mažesnės masės monetos, o, be to, vietinę rinką vis gausiau užpildė naujosios Augusto III monetos. Tačiau galimos ir kitos šių monetų plitimo priežastys.

Reikėtų dar atkreipti dėmesį į vieną įdomų faktą, kad Lietuvoje daugiausia aptikta Saksonijos–Koburgo–Zalfeldo hercogystės, o Lenkijoje ir Ukrainoje – Heseno–Kaselio hercogystės helerių. Galbūt tai rodo du skirtingus šių monetų vežimo kelius. Bet tai tik prielaida, kurią galėsime patvirtinti arba atmesti ateityje, kai bus surinkta daugiau informacijos apie helerių radimvietes.

Iš vakarų XVIII a. viduryje ir toliau plito Prūsijos monetos, bet daugiausia tai buvo vidutinės vertės monetos – šeštakai ir ortai. Lietuvoje jų rasta net šešiolikoje lobių [13, Nr. 336, p. 286; Nr. 338, p. 287; Nr. 340–343, p. 291; Nr. 345–347, p. 292–293; Nr. 351, p. 296; Nr. 353–356, p. 298–302; Nr. 361, p. 305; Nr. 370, p. 311]. Smulkių nominalų monetų pateko labai nedaug. Rasta vos dešimt 1752–1761 m. datuojamų šilingų ir po vieną monetą: 1761(?) m. grašis ir 1752 m. antrokas. Visi šie pavieniai monetų radiniai yra iš Kauno arba jo rajono. Nedidelį šių monetų kiekį greičiausiai lėmė nedideli jų tiražai. Žinoma, kad daugiausia Lietuvoje aptiktų 1759 m. šilingų (3 vnt.) nukaldinta tik 734 015 vnt. [33, p. 139].

2 lentelė

XVIII a. viduryje cirkuliavusios monetos, aptiktos Lietuvoje

Valstybė	Nominalas	Kaldinimo metai	Vienetai
Brandenburgas–Bairoitas	heleris	1738–1745	2
Lenkija	šilingas	1749–1755	55
	grašis	1752–1758	101
	šeštokas	1753–1756	1
<i>Elbingas</i>	šilingas	1760–1763	15
<i>Gdanskas</i>	šilingas	1753–1763	3
	trečiokas	1755–1763	1
<i>Torūnė</i>	šilingas	1760–1763	5
Prūsija	šilingas	1752–1756	5
	šilingas	1759–1761	5
	grašis	1759–1761	1
	antrokas	1752–1753	1
Rusija	poluška	1730–1740	9
Saksonija–Koburgas–Zalfeldas	heleris	1730–1763	9
Saksonija–Veimaras–Eizenachas	heleris	1750–1754	1

Lietuvos teritoriją XVIII a. viduryje pasiekė monetos ne tik iš Vakarų, bet ir iš Rytų Europos. Tai buvo Rusijos Anos Ivanovnos (1730–1740) varinės monetos. Nėra jokių abejonių, kad kaip tik tuo metu į Lenkijos ir Lietuvos valstybės teritoriją pateko

šios valdovės poluškos (1/4 kapeikos). 1730–1740 m. kaldintos monetos svėrė 4,1 g, o Augusto III grašiai – 3,9 g. Beveik identiški buvo ir monetų dydžiai. Tad poluškos puikiai atstojo grašius. Lietuvoje kol kas žinomos 9 šešiose vietose rastos monetos. Nė viena iš jų nerasta Vakarų Lietuvoje. Penkios rastos Kauno r., dvi – Anykščių r. ir po vieną – Varėnos r. bei Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje (žr. 2 žemėlapi).

Lietuvos lobiuose šių monetų nerasta, bet žinomi du lobiai už Lietuvos ribų. 1758 m. datuojamame Centrinėje Lenkijoje, Tribunolo Piotrkuvo vaivadijoje, rastame lobyje buvo 1735 m. poluškos kartu su variniais Jono Kazimiero šilingais, Augusto III šilingais ir grašiais [17, Nr. 1566, p. 212]. Vakarų Ukrainoje, XVIII a. priklausiusioje Lenkijos ir Lietuvos valstybei, Žitomiro srityje, 1755 m. datuojamame lobyje kartu su daug jame buvusių Jono Kazimiero šilingų bei Augusto III šilingų ir grašių buvo ir Anos Ivanovnos poluškos [14, Nr. 1699, p. 251]. Kaip rodo lobiai, Anos Ivanovnos poluškos į Lenkijos ir Lietuvos valstybės monetų apyvartą pateko XVIII a. viduryje ir dauguma jų cirkuliavo tik rytinėje Lenkijos ir Lietuvos valstybės dalyje.

Be poluškų, Lietuvoje bei visoje rytinėje Lenkijos ir Lietuvos valstybės dalyje daug daugiau aptikta 1730–1754 m. kaldintų dengų (1/2 kapeikos). Savo mase (8,19 g) jos turėjo atitikti du grašius, tačiau tuo metu Lietuvos ir Lenkijos valstybės pinigų sistemoje tokio atitikmens Rusijos monetai nebuvo. Tad, matyt, didesnis šių monetų plitimas į Lietuvą yra susijęs su Stanislovo Augusto Poniatovskio (1764–1795) valdymo laikotarpiu, kai buvo nukaldintos varinės trijų grašių monetos, svėrusios 11,69 g. Visi XVIII a. viduryje cirkuliusių monetų radiniai parodyti 2 lentelėje.

XVIII a. antrosios pusės monetų apyvarta Lietuvoje

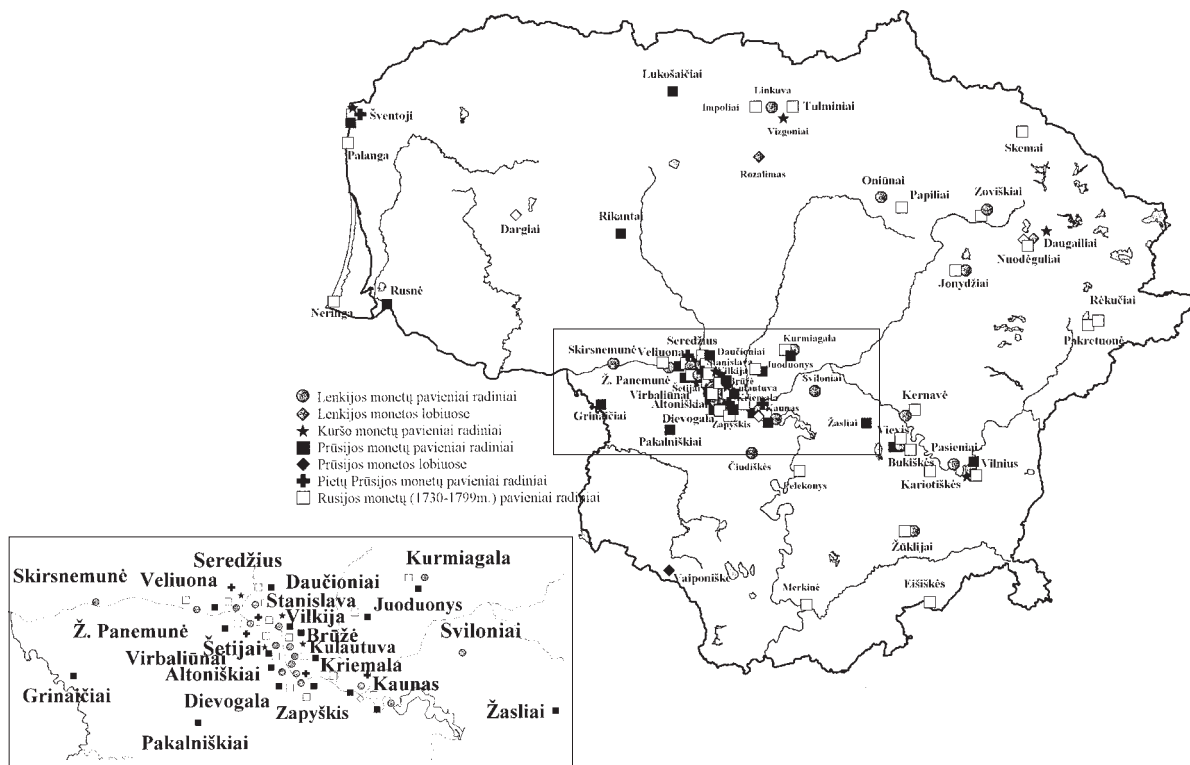
Po Augusto III mirties, į Lenkijos ir Lietuvos valstybės sostą įžengus Stanislovui Augustui Poniatovskiui, 1765 m. atidarytos dvi monetų kalyklos – Krokuvoje (varinių monetų) ir Varšuvoje, o 1766 m. sausio 9 d. išleistas universalas, kuriame nurodyta per mėnesį išimti iš apyvartos senas vietines, užsienio bei falsifikuotas monetas ir pakeisti jas naujomis. Kartu buvo paskelbta ir nauja monetų ordinacija. Dukatas dabar buvo prilygintas 16 zlotų ir 3 sidabriniais grašiams arba 502,5 varinių grašių, o talerį sudarė 8 zlotai arba 240 varinių grašių [29, p. 245–246]. Buvo nukaldintos varinės monetos – šilingai, pusgrašiai, grašiai ir trečiokai; sidabrinės – šeštakai, 10 grašių, naujieji grašiai (1/4 zlot), antrokai, zlotai, dvizločiai, pustaleriai, taleriai; auksinės – dukatai, pusanatro dukato ir tridukačiai.

Stanislovo Augusto monetų Lietuvos teritorijoje rastuose lobiuose buvo aptikta tik du kartus. Vienas 1766 m. antrokas rastas Nuodėgulių (Utenos r.) lobyje ir Rozalime (Pakruojo r.) rastas puodas su variniais 1765–1788 m. trečiokais [13, Nr. 370, p. 311; Nr. 364, p. 306]. Galbūt tokį nedidelį šių monetų kiekį galima būtų paaiškinti tuo, kad Lietuvoje aptikta vos penkiolika šio laikotarpio lobių. Be to, lobiuose daugiausia buvo slepiamos didesnės vertės monetos, o Stanislovo Augusto laikais stambesnio nominalo monetų tiražai buvo nedideli. Daugiausia iš jų buvo nukaldinta zlotų – daugiau kaip 27 mln. [25, 4 lentelė].

Daug daugiau Stanislovo Augusto monetų buvo rasta pavienių. Daugiausia Lietuvoje rasta grašių (93 vnt.) ir trečiokų (29 vnt.). Labai retai aptinkama šilingų (rastas tik vienas šilingas Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje) ir pusgrašių (rastas vienas pusgrašis Vilkijoje, Kauno r., ir du – Vilniaus žemutinėje pilyje) (žr. 3 žemėlapi). Šių smulkių monetų retai aptinkama ir Lenkijoje. Tokių jų retumą nulėmė palyginti nedideli tiražai. Šilingų buvo nukaldinta apie 12 mln., o pusgrašių – daugiau kaip 20 mln. Tuo tarpu daug aptinkamų grašių ir buvo daugiausia nukaldinta tarp visų nominalų monetų – daugiau kaip 150 mln., trečiokų – apie 80 mln. [22, p. 14; 25, 4 lentelė].

3 žemėlapis. XVIII a. antrojoje pusėje cirkuliavusių monetų radimvietės

Nors 1766 m. ir buvo išleistas universalas apie senų vietinių ir užsienio valstybių monetų išėmimą iš apyvartos, tačiau, kaip rodo Lenkijoje rasti lobiai, čia ir toliau (nors ir nedaug) cirkuliavo variniai Jono Kazimiero šilingai, Augusto III šilingai ir grašiai [17, Nr. 1592, 1597a, 1598, 1601; p. 219, 220, 221]. Panaši situacija turėjo būti ir Lietuvoje. Tačiau XVIII a. antrosios pusės monetų apyvartai Lietuvoje būdingi savitumai. Pirmiausia čia cirkuliavo daug Rusijos monetų. Visoje Lietuvos teritorijoje aptikta net 144 vnt. 1730–1754 m. kaldintų varinių dengų (žr. 3 žemėlapi). Kaip, kada ir kodėl šios monetos pateko į Lietuvą?

Kaip jau minėta anksčiau, dengų į Lietuvą galėjo patekti dar XVIII a. pirmojoje pusėje. Trūkstant smulkių nominalų monetų, dengos savo mase (8,19 g) galėjo atstoti šešis šilingus arba du Augusto III grašius. Tačiau, apžvelgę visas iki šiol aptartas XVIII a. Lenkijos ir Lietuvos valstybėje cirkuliuojusias monetas, galime pažymėti, kad labiausiai gyventojai vertino tas monetas, kurios atitiko vietos monetas (atitikmenis). Tokia moneta lyg ir galima būtų laikyti Stanislovo Augusto 1765–1794 m. kaldintą varinį trečioką. Tačiau trečiokas ir denga buvo beveik tokio paties dydžio, o svoriai skyrėsi: trečiokas svėrė 11,69 g, denga – 8,19 g. Visgi galima būtų manyti, kad daugiausia dengų iš Rusijos pateko XVIII a. antrojoje pusėje. Taip teigti mums leistų pavieniai radiniai iš Vilniaus žemutinės pilies ir keletas monetų lobių. Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje viršutiniuose sluoksniuose dengų buvo aptikta kartu su Stanislovo Augusto Poniatovskio grašio nominalo monetomis [23, p. 118, 120]. Nuodėgulių (Utenos r.) apie 1766 m. datuojamame monetų lobyje buvo viena 1748 m. denga [13, Nr. 370, p. 312]. Vakariniėje Baltarusijos dalyje, Mozyrio rajone, 1770 m. datuojamame lobyje buvo Stanislovo Augusto grašių, trečiokų ir dengų [28, Nr. 15, p. 118]. Vakarų Ukrainoje, Chmelnickio srityje, 1767 m. datuojamame lobyje kartu su įvairiomis Lenkijos monetomis buvo ir Stanislovo Augusto grašių bei 1735 m. denga [14, Nr. 1324, p. 200]. Denga aptikta ir Rovno srityje rastame lobyje kartu su Stanislovo Augusto monetomis [14, Nr. 1581, p. 232]. Tačiau, kaip rodo tuometinėje Rusijos teritorijoje

rasti monetų lobiai po 1757 m. reformos, kai buvo pradėtos kaldinti naujos pėdos dengos, svėrusios 5,12 g, dengų kiekis labai sumažėjo. Iki kada 1730–1754 m. Rusijoje cirkuliavo dengos, nėra visiškai aišku. Jų atitikmenų po 1757 m. reformos nebuvo. Tad, ar šios monetos buvo išimamos iš apyvartos, ar ne, nėra aišku. Rytų Ukrainoje aptikta tik dešimt XVIII a. antrąja puse datuojamų lobių, kuriuose buvo dengų, ir 49 lobiai, kuriuose buvo tik varinės 1757–1796 m. kaldintos penkių ir dviejų kapeikų monetos [14, 1977]. Tiesa, šiuo laikotarpiu ir buvo nukaldinta daugiausia šių monetų (99,6%), o polušku, dengų ir kapeikų – tik 0,4 procento [32, p. 16]. Penkių kapeikų tiražas sudarė apie 1,5 mlrd. vnt., panašus buvo ir dviejų kapeikų tiražas [33]. Iki tol išleistų dengų tiražas sudarė daugiau kaip 700 mln. vnt. [33, p. 11, 69, 121, 158]. Nedideli naujų dengų ir polušku tiražai rodytų, kad šalyje vis dar pakankamai buvo 1730–1754 m. nukaldintų monetų, nors lobių medžiaga to nepatvirtina.

Daug Lietuvoje randamų dengų gali liudyti Rusijos vyriausybės ar atskirų asmenų vykdytą veiklą siekiant pasipelnyti. Po 1757 m. reformos senosios dengos neatitiko jokios naujai nukaldintos monetos masės, tad, matyt, šios monetos buvo pamažu gražinamos į valstybės išdą, kur buvo sulydomos, tačiau taip buvo prarandamas brangus metalas. Daug naudingiau šias monetas buvo paskleisti Lenkijos ir Lietuvos valstybėje, kur jas, matyt, priėmė vietoj varinių trečiokų. Monetų masių skirtumai leido gauti nemažą pelną. Dauguma Lietuvoje rastų monetų yra taip nudilusios, kad vietoj 8,19 g jos sveria apie 6 g, arba tai sudaro tik pusę trečioko masės. Tad prekyba dengomis galėjo atnešti iki 50 procentų pelno.

Įdomu pažymėti, kad milijardiniais tiražais 1757–1796 m. nukaldintų penkių ir dviejų kapeikų monetų Lietuvoje aptikta tik 16 pavienių (penkių kapeikų – 4 vnt., dviejų kapeikų – 12 vnt.) ir du lobiai su 51 penkių kapeikų moneta Kaune ir puse gorčiaus (1,5 litro) dviejų kapeikų monetomis Dargiuose (Šilalės r.) [13, Nr. 371, p. 312; Nr. 349, p. 295]. Matyt, šių monetų į Lietuvą daug nebuvo įvežta todėl, kad vėlgi nebuvo jų atitikmenų, nes penkios kapeikos svėrė 51,19 g, o dvi kapeikos – 20,48 g. Sunkios varinės Rusijos monetos į Lietuvą greičiausiai pateko jau po 1795 m.

Po trečiojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo į Lietuvą pateko ir dauguma kitų XVIII a. paskutiniaisiais metais datuojamų Rusijos monetų. Pirmiausia – tai Pavlo I (1796–1801) poluškos, dengos, kapeikos, dviejų ir dešimties kapeikų monetos. Iš viso jų rasta 33 vnt. XVIII–XIX a. sandūroje į Lenkijos ir Lietuvos valstybę galėjo patekti ir Lietuvoje aptiktos sidabrinės Jekaterinos II (1762–1796) monetos – 10, 15 ir 20 kapeikų, tačiau jos į vietinę pinigų sistemą įsiliejo dar XVIII a. antrojoje pusėje pakeisdamos grašius, antrokus ir zlotus.

Savo gausumu Lietuvoje rastoms Lenkijos ir Rusijos monetoms nusileidžia smulkios Prūsijos monetos. Dažniausiai Lietuvos teritorijoje yra randamos 1771–1786 m. Frydricho II (1740–1786) trijų grašių (kreicerių) monetos. Jų rasta 78 vnt. pavienių ir dvi monetos – Vaiponiškės (Marijampolės r.) 1782 m. datuojamame lobyje [13, Nr. 361, p. 304]. Šių monetų buvo nukaldinta daugiausia. Jos buvo kaldinamos trijose kalyklose: Berlyne, Karaliaučiuje ir Vroclave – Silezijoje. Pagal savo vertę šios monetos prilygo šešiams variniams grašiams. Nedaug (12 vnt.) Lietuvoje aptikta Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo laikais nukaldintų prūsiškų šilingų grašių (13 vnt.) ir antrokų (9 vnt.). Beveik prieš du dešimtmečius E. Ivanauskas, remdamasis Seredžiaus (Jurbarko r.) numizmatine medžiaga, daro išvadą, kad XVIII a. antrojoje pusėje Lietuvos pinigų apyvartoje dominavo Prūsijos monetos, ypač trijų grašių (kreicerių), o Rusijos ir Lenkijos monetoms teko antraeilis vaidmuo. Iš pastarųjų aktyviau cirkuliavo tik varinės monetos [8, p. 61], tačiau šiandien mūsų turima informacija to nepatvirtina.

Nedaug Lietuvoje rasta ir pavienių XVIII a. antrosios pusės vidutinės vertės Prūsijos monetų, kurių gana daug aptikta lobiuose. Rasti du šeštokai, dvi 1/48 talerio ir penkios 1/12 talerio monetos.

Kaip rodo Lenkijos ir Lietuvos valstybės teritorijoje rasti monetų lobiai, Prūsijos monetos į vietinę apyvartą įsiliedavo iš karto, vos tik jos pasirodydavo. Tai lėmė labai artima abiejų valstybių pinigų sistema ir didesni Prūsijos monetų tiražai. Įdomu vis dėlto pažymėti, kad Lenkijos teritorijoje rastų monetų lobiuose trijų grašių monetų labai daug rasta tik po 1800 m. datuojamuose lobiuose [17, Nr. 1745, 1746a, 1750, 1754, 1758, 1762, 1763, 1769; p. 242–246]. Iki tol trečiokų, antrokių ir grašių nebuvo daug randama, nors pasirodė iš karto pradėjus juos kaldinti. Visi Lenkijoje aptikti lobiai su daugybe Prūsijos monetų buvo rasti netoli Prūsijos sienos. Tą patį galėtume pasakyti ir apie Lietuvoje rastas Prūsijos monetas. Daugiau šios valstybės monetų rasta vakarinėje, centrinėje ir pietinėje Lietuvos teritorijos dalyse. Šiaurės rytų Lietuvoje apie smulkių Prūsijos monetų radinius yra nežinoma. Baltarusijoje yra rastos tik trys XVIII a. antrosios pusės trijų grašių monetos – Gardine, Kobrine ir Minske [31, p. 185].

XVIII a. paskutinįjį dešimtmetį į Lietuvos monetų apyvartą įsilieja (nors ir nedaug) ir Frydricho Vilhelmo II (1786–1797) monetų. Tai pirmosios varinės Prūsijos monetos – šilingai, kaldinti 1790–1797 m. (rasta 5 vnt.), ir biloniniai grašiai, kaldinti 1787–1798 m. (rasta 7 vnt.).

XVIII a. ir XIX a. sandūroje Lietuvoje pasirodo ir Pietų Prūsijos monetos. 1796–1797 m. Berlyne, Karaliaučiuje ir Vroclave buvo nukaldinta varinių šilingų, pusgrašių, grašių ir trečiokų. Šios monetos atitiko Stanislovo Augusto Poniatovskio laikais nukaldintas varinės monetos. Lietuvoje jų aptikta 14 vnt., daugiausia grašių (7 vnt.) ir šilingų (4 vnt.). Monetos rastos daugiausia centrinės Lietuvos šešiose vietose. Tai rodytų, kad šios monetos į Lietuvą pateko kartu su kitomis Prūsijos monetomis ir labiau paplito vakarinėje ir centrinėje dalyse. Nedidelį monetų kiekį nulėmė labai trumpas šių monetų kaldinimo laikas. Pažymėtina, kad visos Prūsijos monetų radimvietės koncentruojasi vakarinėje ir centrinėje Lietuvos dalyse, t. y. šalia buvusios Prūsijos valstybės (žr. 3 žemėlapi).

XVIII a. antrojoje pusėje Lietuvoje (nors ir nedaug) cirkuliavo ir kitų valstybių pinigai.

Iš šiaurės Lietuvą pasiekė Kuršo kunigaikštystės monetos. Tai Karolio Vetino (1759–1762) ir Ernesto Birono (1762–1769) variniai šilingai, sidabriniai grašiai ir trečiokai, turėję savo atitikmenis Lenkijos ir Lietuvos valstybės pinigų sistemoje. Šios monetos buvo kaldinamos labai trumpai (1762–1765 m.) ir labai nedaug, bet jų rasta 20 vnt. – daugiausia šilingų (12 vnt.), grašių ir trečiokų (po 4 vnt.). Lenkijos lobiuose XVIII a. Kuršo monetų neaptikta.

XVIII a. antrojoje pusėje Lietuvą pasiekė ir tolimesnių kraštų pinigai. Vilniuje, Žemutinės pilies teritorijoje, buvo rastos dvi Vengrijos Marijos Terezos (1740–1780) 1763 m. varinės poltūros, o Vilkiuje (Kauno r.) – Vengrijos Juozapo II (1780–1790) 1774 m. varinis kreiceris. Tiek poltūros, tiek kreiceriai savo mase ir dydžiu atitiko Stanislovo Augusto Poniatovskio trečiokus. Į Lietuvą šios Vengrijos monetos, matyt, pateko amžiaus pabaigoje per rytinę Lenkiją ir vakarinę Ukrainą. Vengrijos monetų Lietuvoje pirmą kartą rasta 1609 m. datuojamame lobyje [13, Nr. 62, p. 54]. Daugiausia jų randama XVII a. lobiuose. XVIII a. Lietuvos lobiuose Vengrijos monetų jau nėra. Bet jų aptikta Lenkijos ir Ukrainos teritorijose rastuose lobiuose. Lenkijoje yra žinomi šeši tokie lobiai [17, Nr. 1597a, p. 220; Nr. 1667, p. 231; Nr. 1669, p. 232; Nr. 1725; Nr. 1727, p. 239; Nr. 1754, p. 244]. Visi jie datuojami XVIII a. pabaiga ir yra rasti tik pietrytinėje Lenkijos dalyje. Vakarų Ukrainoje Vengrijos kreicerių rasta trijuose lobiuose [14, Nr. 1320, p. 200; Nr. 1596, Nr. 1600, p. 235]. Visi lobiai datuojami XVIII a. antrąja puse. Beveik visuose lobiuose (tiek Lenkijoje, tiek Ukrainoje), kuriuose rasta kreicerių, buvo gana daug Stanislovo Augusto trečiokų.

Be vengriškų monetų, Lietuvoje nedaug aptikta ir smulkių Vokietijos žemių monetų. Vilniuje rastas Bavarijos hercogystės 1798 m. pfenigas ir Pfalco kunigaikštystės 1777 m.

1/4 kreicerio, Kaune – Heseno–Kaselio hercogystės 1799 m. heleris ir Julicho–Bergo hercogystės 1794 m. 1/2 štaberio, Šetijuose (Šakių r.) – Saksonijos–Veimaro–Eizenacho 1792 m. pfenigas. Visos šios varinės monetos į Lietuvą, matyt, pateko jau XIX a. pradžioje iš Prūsijos kartu su vietinėmis monetomis. Lietuvoje randama XIX a. pirmosios pusės varinių prūsiškų šilingų, kaldintų 1804–1810 m., 1, 2, 3 ir 4 pfenigų nominalo monetų, kaldintų 1821–1860 m. Visi XVIII a. antrojoje pusėje cirkulavusių monetų radiniai pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė

XVIII a. antrojoje pusėje cirkulavusios monetos, rastos Lietuvoje

Valstybė	Nominalas	Kaldinimo metai	Vienetai
Kuršas	šilingas	1762; 1764	12
	grašis	1763–1764	5
	trečiokas	1764–1765	5
Lenkija	šilingas	1765–1768	1
	1/2 grašio	1765–1768	3
	grašis	1765–1795	93
	antrokas	1766	1
	trečiokas	1765–1794	29
Prūsija	šilingas	1766–1786	12
	šilingas	1790–1797	5
	grašis	1769–1786	13
	grašis	1787–1798	7
	antrokas	1768–1773	10
<i>Karaliaučius</i> <i>Berlynas</i>	trečiokas	1765–1786	32+3(?)
		1774–1784	25
	šeštokas	1770–1784	2
Pietų Prūsija	1/48 talerio	1764–1780	2
	šilingas	1796–1797	5
	1/2 grašio	1796–1797	1
	grašis	1796–1798	7
Rusija	trečiokas	1796–1797	1
	poluška	1766–1796	1
	denga	1730–1740	70
	denga	1741	3
	denga	1743–1754	71
	2 kapeikos	1757–1796	12
	5 kapeikos	1763–1796	4
	10 kapeikų	1764–1796	7
15 kapeikų	1764–1794	3	
20 kapeikų	1763–1796	2	
Silezija	3 kreiceriai	1764–1786	15+3(?)
Vengrija	poltūra	1763; 1765	2
	kreiceris	1773–1775	1

Išvados

XVIII a. monetų apyvarta Lietuvoje iki šiol buvo žinoma tik iš lobių, tačiau lobiai visapusiškai neparodo buvusios monetų cirkuliacijos. Susiejus lobių medžiagą su pavieniais monetų radiniais, su monetų, ypač smulkiųjų, apyvarta galime susipažinti daug išsamiau.

XVIII a. pirmojoje pusėje Lenkijos ir Lietuvos valstybė savų monetų beveik nekaldino, tad šalyje cirkuliavo seniau išleistos vietinės ir užsienio monetos. Pagal lobių medžiagą, apyvartoje daugiausia buvo smulkausio nominalo monetų – varinių

Jono Kazimiero 1659–1666 m. šilingų ir vidutinės vertės Jono Kazimiero, Jono III Sobeskio bei Prūsijos Frydricho Vilhelmo šeštokų. Tarp abiejų nominalų susidariusią spragą užpildė iš Livonijos įvežamos Švedijos erės, kurių gana daug aptikta pavienių – 62 vnt. (49 vnt. buvo lobiuose). Jos atitiko pusantrokus. Šios monetos labiau paplito tik Lietuvos teritorijoje. Be švedišκών monetų, iš smulkiųjų monetų Lietuvoje cirkuliavo ir Prūsijos monetos – šilingai, grašiai, trečiokai. Iš rytų Lenkijos ir Lietuvos valstybę pasiekė Rusijos pinigai – sidabrinės kapeikos ir varinės poluškos. Pirmųjų Lietuvos teritorijoje aptinkama jau nuo XVII a. pradžios. Jos iš pradžių prilygo pusantrokui, o vėliau jų vertė pakilo iki trijų grašių. 1718–1722 m. kaldintos poluškos Lenkijos ir Lietuvos valstybėje atstojo šilingus.

XVIII a. viduryje, valdant Augustui III, Lenkijos ir Lietuvos valstybėje vėl daugiau nukaldinta savų monetų, tačiau lobiai to neparodo. Pagal lobius, Lietuvoje ir toliau dominuoja vidutinės vertės monetos – XVII a. antrosios pusės šeštokai, Brandenburgo, Magdeburgo ir Saksonijos XVII a. antrosios pusės–XVIII a. pirmosios pusės 1/12 talerio monetos, ypač daug lobiuose aptikta XVIII a. vidurio Prūsijos Frydricho II šeštokų. Smulkių monetų apyvartos lobiai neparodo. Kaip matyti iš pavienių monetų radinių, be Jono Kazimiero varinių šilingų, daugiausiai Lietuvoje cirkuliavo vietinių monetų su Augusto III vardu – varinių šilingų (rasta 78 vnt.) ir grašių (rasta 101 vnt.). Vis dėlto į Lietuvos monetų apyvartą ir toliau patekdavo kitų kraštų smulkių monetų. Lietuvą pasiekė Vokietijos žemėse kaldinti variniai heleriai, kurie čia galėjo patekti su Saksonijos miestuose nukaldintomis monetomis. Nedaug į vietas rinką pateko smulkių Prūsijos monetų. Nedidelis jų kiekis sietinas su nedideliais tiražais. Iš Rusijos ir dabartinės rytinės Baltarusijos dalies Lietuvą pasiekė Anos Ivanovnos 1730–1740 m. poluškos. Šios monetos atitiko varinius grašius.

XVIII a. antrojoje pusėje, valdant Stanislovui Augustui Poniatovskiui, 1766 m. įvykdyta pinigų reforma ir nukaldintos naujos monetos, tačiau šių monetų Lietuvoje rastuose lobiuose buvo aptikta tik du kartus. Šio laikotarpio monetų lobiuose daugiausia rasta užsienio valstybių (daugiausia Vokietijos žemių) vidutinės vertės monetų ir Vakarų Europos valstybių talerių. Tačiau tai, kad Lietuvoje visgi gana daug cirkuliavo vietinių pinigų, rodo pavieniai monetų radiniai. Lietuvoje rasta 93 vnt. varinių grašių ir 29 vnt. trečiokų. Beje, šių monetų buvo nukaldinta daugiausia. Be vietinių smulkių monetų, Lietuvoje gana daug cirkuliavo ir užsienio valstybių monetų. Pirmiausia savo gausa išsiskiria Rusijos 1730–1754 m. kaldintos dengos (144 vnt.). Jos į Lietuvos monetų apyvartą įsiliejo dar amžiaus viduryje, bet daugiausia čia jų pateko Stanislovo Augusto (1764–1795) valdymo metais. Dengos atitiko varines trijų grašių monetas. Lietuvoje cirkuliavo ir nedidelis kiekis XVIII a. antrosios pusės Rusijos monetų. XVIII a. paskutiniaisiais dešimtmečiais į Lietuvos monetų apyvartą įsiliejo ir gana daug Prūsijos 1771–1786 m. monetų – trijų grašių (kreicerių) (rasta 80 vnt.). Šios monetos savo verte prilygo šešioms variniams grašiams. Kitų smulkių šio laikotarpio Prūsijos monetų – šilingų, grašių ir antrokų – rasta nedaug, nes jų nedaug ir nukaldinta. Amžiaus pabaigoje Lietuvą pasiekė ne tik naujos Prūsijos, bet ir Pietų Prūsijos varinės monetos – šilingai, pusgrašiai, grašiai ir trečiokai, visiškai atitikę varines Stanislovo Augusto Poniatovskio monetas. XVIII a. antrojoje pusėje Lietuvoje (nors ir nedaug) cirkuliavo ir kitų užsienio valstybių monetų. Iš Latvijos pasiekė Kuršo variniai šilingai bei biloniniai grašiai ir trečiokai, Pietryčių Lenkijos ar Vakarų Ukrainos – varinės Vengrijos monetos poltūtos ir kreiceriai, atitikę trečiokus.

Kaip matome, XVIII a. Lenkijos ir Lietuvos valstybės pinigų apyvartoje labai trūko vietinių monetų. Trūkstamos monetos buvo įvežamos iš įvairių artimiausių kraštų. Tačiau į rinką dažniausiai patekdavo tik tos monetos, kurios turėjo vietos atitikmenis. Jų kiekiai buvo gana įvairūs. Tai priklausė nuo jų tiražų ir nuo cirkuliacijos laiko. Lietuvoje užsienio monetos pasirodydavo nebūtinai tuo metu, kai būdavo pradėtos kaldinti, o dažniausiai tada, kai atsirasdavo sąlygos joms plisti. Lietuvos teritorija iš

visos Lenkijos ir Lietuvos valstybės išsiskyrė savita monetų cirkuliacija. Beje, ir pačioje Lietuvoje pastebimas nevienodas įvairių valstybių monetų pasiskirstymas. Aptarti pavieniai monetų radiniai ir monetų lobiai leidžia išsamiau suprasti XVIII a. Lietuvos pinigų apyvartos specifiką, kuri iki šiol buvo per mažai tyrinėta.

Priedas

Monetų radimvietės ir vienetai pagal kaldinimo metus

Monetų radimvietės	1700–1748	1749–1763	1764–1799	Iš viso
Alytaus r.				
Likiškiai	1	–	–	1
Ankščių r.				
Jonydžiai	1	1	1	3
Papiliai	1	–	–	1
Zoviškiai	7	8	4	19
Jonavos r.				
Gaižiūnai	–	–	1	1
Kurmagala	2	1	4	7
Sviloniai	–	–	1	1
Upninkai	–	1	–	1
Joniškio r.				
Rukužiai	1	–	–	1
Jurbarko r.				
Seredžius	1	2	12	15
Skirsnemunė	–	–	1	1
Veliuona	3	1	3	7
Kaišiadorių r.				
Livintai	–	1	–	1
Žasliai	–	–	1	1
Kauno r.				
Altoniškiai	–	1	2	3
Brūžė	5	5	1	11
Daučioniai	9	3	6	18
Dievogala	7	1	9	17
Jaučakiai	1	2	–	3
Jočionys	–	1	–	1
Juoduonys	1	–	1	2
Kaunas	29	39	56	124
Kriemala	–	–	1	1
Kulautuva	10	23	14	47
Riogliškiei	–	–	1	1
Stanislava	3	4	1	8
Stabaunyčiai	–	–	1	1
Šilelis	1	–	1	2
Riogliškiei	–	–	1	1
Vilkija	32	32	56	120
Virbaliūnai	–	–	1	1
Zapyškis	1	3	7	11
Žebiškiai	–	–	1	1
Kėdainiai	4	–	–	4
Kelmės r.				
Rikantai	–	–	1	1
Kupiškio r.				
Oniūnai	–	–	1	1
Palėvenė	–	1	–	1
Lazdijų r.				
Gudeliai–Kaimeliai	1	–	–	1

Tęsinys

Monetų radimvietės	1700–1748	1749–1763	1764–1799	Iš viso
Mažeikių r.				
Griežė	1	–	–	1
Neringa	1	–	–	1
Pakruojo r.				
Impoliai	1	2	1	4
Linkuva	–	–	1	1
Tulminiai	1	–	–	1
Vizgonys	–	–	1	1
Palanga	–	–	1	1
Būtingė	4	–	–	4
Šventoji	38	4	19	61
Panevėžio r.				
Ibutoniai	1	–	–	1
Pajuostė	1	–	–	1
Prienų r.				
Čiudiškiai	–	1	1	2
Pelekonyš	–	1	–	1
Putrišiai	–	1	–	1
Raseinių r.				
Ugioniai	–	1	–	1
Rokiškio r.				
Skemai	1	–	–	1
Šakių r.				
Grinaičiai	–	–	1	1
Mikytai	6	2	7	15
Pakalniškiai	–	–	1	1
Ramoniškiai	–	1	–	1
Šetijai	5	10	9	24
Žemoji Panemunė	3	1	12	16
Šalčininkų r.				
Eišiškės	1	–	–	1
Sabaliūnai	1	–	–	1
Šiaulių r.				
Lukošaičiai	2	–	1	3
Šilutės r.				
Rusnė	–	–	2	2
Širvintų r.				
Kernavė	1	–	1	2
Švenčionių r.				
Pakretuonė	1	–	–	1
Rėkučiai	–	1	–	1
Telšių r.				
Varniai	–	–	2	2
Trakų r.				
Bukiškės	–	–	1	1
Kariotiškės	2	1	–	3
Viewis	13	5	20	38
Žūklėjai	1	1	1	3
Utenos r.				
Asmalai	–	1	–	1
Daugailiai	–	–	1	1
Nuodėguliai	1	–	–	1
Varėnos r.				
Merkinė	1	1	1	3
Vilkaviškio r.				
Virbalis	–	1	–	1

Tęsinys

Monetų radimvietės	1700–1748	1749–1763	1764–1799	Iš viso
Vilniaus r.				
Medininkai	1	–	–	1
Pasieniai	–	–	1	1
Vilnius	12	23	31	66
Vilniaus žemutinė pilis	36	55	52	143
Iš viso	257	243	358	858

Literatūra

- Balčius M. Būtingės dvarvietėje rastos monetos//Kultūros paminklai, 1995, Nr. 2, p. 22–25.
- Balčius M., Ivanauskas E. Varnių archeologinių tyrinėjimų monetos//Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. V., 1988, p. 196–197.
- Balčius M., Ivanauskas E. Švedijos monetų radiniai Lietuvoje//Voruta, 1991, spalio 15/31, Nr. 20.
- Balčius M., Ivanauskas E. Monetų radiniai Šventosios pajūryje 1967–1987 m.//Kultūros paminklai, 1994, Nr. 1, p. 31–35.
- Dost K. Münzen im Preussenland. Herzogtum Preußen und Provinz Ostpreußen im Königreich 1525–1821. Essen, 1990.
- Duksa Z. Pinigai ir jų apyvarta//Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje. V., 1981, d. II, p. 83–129.
- Duksa Z. Monetos pasakoja. V., 1991.
- Ivanauskas E. Sereščiaus numizmatinė medžiaga (XVI–XIX a. pradžia)//Archeologinės ir numizmatinės medžiagos komplektavimas ir konservavimas. V., 1983, p. 60–62.
- Ivanauskas E. Der Umlauf von Münzen der sächsischen Fürstentümer in Litauen//Numismatisches Nachrichtenblatt (Hamburg), 1992, Nr. 41, s. 309–310.
- Ivanauskas E. Saksonijos kunigaikštysčių monetų apyvarta Lietuvoje//Voruta, 1992, liepos 4, Nr. 25/26.
- Ivanauskas E. Ytterligare uppgifter om svenska mynt funna i Litauen//Svensk Numismatisk Tidskrift (Stockholm), 1994, Nr. 8, s. 204–205.
- Ivanauskas E. Kauno uoste rastos monetos//Kultūros paminklai, 1995, Nr. 2, p. 14–20.
- Ivanauskas E. Lietuvos pinigų lobiai: paslėpti 1390–1865 metais. V., 1995.
- Kotlar M. Znaleziska monet z XVIII w. na obszarze Ukrainskiej SRR//Wiadomości numizmatyczne (Warszawa), 1977, z. 4, s. 193–256.
- Kvizikevičius L. Nauji monetų radiniai iš Veliuonos//Kultūros paminklai, 1997, Nr. 4, p. 65–72.
- Kvizikevičius L., Aleliūnas G. Monetų radiniai Veliuonoje ir Skirsnemunėje//Kultūros paminklai, 1996, Nr. 3, p. 23–32.
- Męcłowska M., Mikołajczyk A. Skarby monet z lat 1650–1944 na obszarze Polski. Inwentarz II. Wrocław, 1991.
- Michelbertas M. Prekybiniai ryšiai su Romos imperija//Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–III a. V., 1972, p. 5–125.
- Michelbertas M. Lietuvos numizmatikos įvadas. V., 1989.
- Mikołajczyk A. Obrót monet Augusta II i Augusta III na zachodnich ziemiach koronnych w świetle znalezisk z okresu saskiego 1697–1763//Wiadomości numizmatyczne (Warszawa), 1974, z. 3, s. 153–168.
- Mikołajczyk A., Stepień W. Miedziane monety Szwedzkie odkryte podczas badań archeologicznych wraka okrętu „Solen“//Wiadomości numizmatyczne (Warszawa), 1975, z. 3, s. 153–164.
- Plage K. Okres Stanisława Augusta w historii numizmatyki Polskiej. Kraków, 1913.
- Remecas E. Monetos/Vilniaus žemutinės pilies rūmai (1994–1995 metų tyrimai). V., 1999, t. 4, p. 116–127.
- Sajauskas S., Kaubrys D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika. V., 1993, p. 18–37.
- Terlecki W. Mennica Warszawska. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1970.
- Иванаускас Е. Монеты митавского монетного двора (Курляндия и Земгалия) в денежном обороте Литвы//Mennice między Bałtykiem a morzem Czarnym. Wspólnota dziejów. Supraśl 10–12 IX 1998. Materiały z III Międzynarodowej konferencji numizmatycznej. Warszawa, 1998, s. 135–142.
- Квизикевичюс Л. Денежное обращение торунских монет в Литве//Mennice między Bałtykiem a morzem Czarnym. Wspólnota dziejów. Supraśl 10–12 IX 1998. Materiały z III Międzynarodowej konferencji numizmatycznej. Warszawa, 1998, s. 93–95.

28. Рябцевич В. Н. Монетные клады второй четверти XVIII–первой половины XIX в. на территории Чернигово–Северской земли и Восточной Белоруссии//Нумизматика и сфрагистика (Киев), 1974, 5, с. 114–127.
29. Рябцевич В. Н. Нумизматика Беларуси. Минск. 1995.
30. Синчук И. И. Документ времени Петра I и Августа II//Гістарычныя лесы верхняга падняпроўя. Магілеў, 1995, ч. II, с. 64–68.
31. Синчук И. И., Янюк С. М. Находки единичных монет в г. Кобрине Брестской обл. Республики Беларусь//Седьмая всероссийская нумизматическая конференция. Ярославль 19–23 апреля 1999 г. Тезисы докладов и сообщений. Москва, 1999, с. 183–187.
32. Смирнов М. И. Значение находок с медной монетой XVIII столетия для изучения социально–экономической истории России//Нумизматический сборник (Москва), 1992, 2, с. 13–20.
33. Уздеников В. В. Объем чеканки Российских монет 1700–1917. Москва, 1995.

*Straipsnis gautas 2000 m. gegužės mėn.
Priimtas spaudai 2000 m. birželio mėn.*

Summary

CIRCULATION OF COINS IN LITHUANIA IN THE 18th CENTURY ACCORDING TO ARCHEOLOGICAL DATA

Eduardas Remecas

The article discusses the circulation of coins on the territory of Lithuania in the 18th century relying on individual finds of coins and hoards of coins. The length of time during which coins were circulated is analysed along with their quantity, local and regional specificity, the reasons they were found and their role at one or another period of time. Comparative information from other regions of the Lithuanian–Polish state (Belarus, Russia and Ukraine) is presented.

List of maps and tables

1 map. 18th c. (up to 1748) locations of finds of coins

2 map. 18th c. (from 1749 to 1764) locations of finds of coins

3 map. 18th c. (from 1765 on) locations of finds of coins

Appendix. Locations of finds of coins and units according to year of minting